

MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Mehmet Akif Ersoy University

Journal of Economics and Administrative Sciences Faculty

ISSN: 2149-1658

Cilt: 10 Sayı: 3 s. 2072-2092

Volume: 10 Issue: 3 p. 2072-2092

Kasım 2023 November

ÇİN'DE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ÇALIŞMALARI: İDEOLOJİK-DIŞ POLİTİKA TEMELLİ YAKLAŞIMLARDAN BİLGİ TEMELLİ YEREL TEORİLEŞMEYE

*INTERNATIONAL RELATIONS STUDIES IN CHINA: FROM IDEOLOGY-FOREIGN
POLICY-BASED APPROACHES TO KNOWLEDGE-BASED HOMEGROWN THEORIZING*

Ümit ALPEREN¹, Timuçin KODAMAN²

1. Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
umitalperen@sdu.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0002-4309-5180>
2. Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
imucinkodaman@sdu.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0001-5559-983X>

Öz

Bu makale, Çin'de uluslararası ilişkiler ve yerel teori çalışmalarını Çin'in uluslararası sistemdeki değişen konumu arasındaki ilişkiyi tarihsel bağlamda tartışmaktadır. Çin'in 1978'de başlattığı Açılım Reformları ile Çin, Batı-merkezli uluslararası sisteme daha fazla entegre olmaya başlamıştır. Aynı zamanda bu reformlar Çin'in ekonomik, politik, askeri olarak güçlenmesine ve bu gelişmelerin bir çıktısı olarak da uluslararası sistemin merkezini Atlantik'ten Pasifik'e kaymasında etkili olmuştur. Dolayısıyla Çin'in uluslararası sistemle artan angajmanı, Çinli karar alıcıların da teşvikiyle uluslararası ilişkiler uzmanlarını, kendi düşünce sistemleri, tarihleri ve geleneklerinden üretilmiş uluslararası ilişkiler teorileri ile açıklamaya sevk etmektedir. Bu çalışma, Çin'de ideolojik-dışı uluslararası ilişkiler ve yerel teori çalışmalarında motive edici faktörün Çin'in dünya ile entegre süreci ve kendisini küresel sistem içinde yeniden konumlandırmasının bir neticesi olduğunu savunmaktadır. Genel olarak, bu çalışma uluslararası ilişkilerde teorik bakış açılarının çeşitliliği ve Batı-dışı ülkelerin entelektüel katkılarını tanıma ihtiyacı hakkında süregelen tartışmalara katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Ayrıca, Çin-merkezli uluslararası ilişkilerde yerel teorileştirme çalışmalarına odaklanarak, disiplinin evrimine dair bir gözlem sağlamakta ve Batı-dışı bakış açılarını ana akıma dahil etmenin getirdiği zorlukları incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Uluslararası ilişkiler, Çin, Yerel teori, Yükselen güç, Çin karakteristiği.*

Abstract

This paper explores the historical relationship between homegrown theorization in the discipline of international relations in China and its changing position in the international system. Since China's opening reforms in 1978, the country has increasingly integrated into the Western-centered international system, resulting in significant economic, political, and military growth. As a consequence, the international system's center of gravity has shifted from the Atlantic to the Pacific. This has led to a growing interest among international relations scholars in analyzing China using theories that are shaped by Chinese ideology, history, and tradition. This study argues that the motivation for studying non-ideological international relations and homegrown theorization in China is a result of the country's process of integrating with the world and repositioning itself within the global system. Overall, this study contributes to the ongoing debate in international relations about the diversity of theoretical perspectives and the need to recognize the intellectual contributions of non-Western countries. By focusing on China's homegrown theorization in international relations, this study provides insights into the evolution of the discipline and highlights the challenges associated with incorporating non-Western perspectives into the mainstream.

Keywords: *International relations, China, Homegrown theory, Rising power, Chinese characteristics.*

Makale Türü Article Type
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi Application Date
12.04.2022 04.12.2022

Yayıma Kabul Tarihi Admission Date
30.09.2023 09.30.2023

DOI

<https://doi.org/10.30798/makuiibf.1281630>

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

This paper aims to examine the historical relationship between homegrown theorization in the discipline of international relations (IR) in China and China's changing position in the international system.

Research Questions

This study seeks to answer the following research questions: How has China's integration into the international system since 1978 affected the discipline of IR in China? What influence did the shift in Chinese policymakers' attitudes toward the international system have on Chinese foreign policy? What are the periodic effects of changing Chinese foreign policy on the discipline of IR in China? How has China developed approaches based on its own cultural and civilizational values to conceptualize its growing influence in the international system? What are the final stages and debates in Chinese-centered homegrown theorization studies?

Literature Review

The study examines conferences and studies that are critical in Chinese international relations studies, using Chinese and English sources. First-hand sources, including studies of theorists who have contributed to China-centered international relations studies and homegrown theorization, were thoroughly examined. Additionally, the articles and discussions of other scholars who have written on IR studies in China were reviewed.

Methodology

A multidimensional explanation methodology based on qualitative research was used in this study to examine the impact of local, national, regional, and global developments on the discipline of IR studies and homegrown theorization in China.

Results and Conclusions

Homegrown theorization in the discipline of IR in China is crucial in understanding how a rising great power can internationalize or remain local. Although IR studies and homegrown theorizations are relatively new in China, having emerged in parallel with China's efforts to integrate into the international system after 1978, the studies have reached a critical juncture. The "Chinese School" distinguishes itself from Western-based international relations theories by seeking its roots in China's own civilization. However, it also benefits from the Western-centered knowledge framework. Despite this, some argue that the Chinese School's focus on China's rise may lead it to ignore epistemological issues and debates, which could impede its development and hinder its ability to be universal, impartial, and stable. This issue also risks reducing China-centered local theorizing studies to the level of Chinese foreign policy theory. As China's effectiveness and power in the international system grow, it will attempt to explain itself using concepts from its civilization rather than Western-centered international relations concepts.

1. GİRİŞ

Robert Cox teoriler konusunda, “Teoriler, birilerinin bir amacı içindir” şeklinde bir tespitte bulunmaktadır (Cox, 1981: 128). Çin’in son 20 yılda dikkat çekici bir şekilde hem ekonomik hem de politik olarak uluslararası sistemde yükselmesi neticesinde, uluslararası ilişkiler uzmanlarının bir kısmı da Robert Cox’un teoriler konusundaki yaklaşımını sorgulamaya başlamışlardır. Çinli uluslararası ilişkiler uzmanları “Hangi uluslararası ilişkiler teorileri Çin’in amacına uygundur?” sorusunu son 40 yıldan beri sormaktadırlar. Fakat son 20 yılda bu soru daha çok sorulmaktadır.

Çin’de halen Batı’nın entelektüel geleneğinden, tarihinden ve tecrübelerinden ürettiği uluslararası ilişkiler teorilerinin ağırlığı hissedilmektedir. Fakat artık küresel bir güç olma sürecini tamamlamakta olan Çin’i, kendi kavramsal yaklaşımları ile anlayabilmek için Batı-dışı yerel uluslararası ilişkiler teorileri üzerine yapılan çalışmaların da incelenmesi önemlidir. Çin’in küresel bir güç haline gelmesiyle geleneğin yeniden keşfinin diğer bir ifadeyle kendi kavramsal yaklaşımlarıyla kendilerini açıklamaya çalışma konusu daha fazla gündeme gelmektedir. Bu durumda, Çin’de yerel uluslararası ilişkiler teorileri çalışmalarının hız kazanmasına ve Çin düşüncesi, geleneği ve tarihinden beslenen uluslararası ilişkiler teori çalışmalarının daha epistemolojik temellerde yapılmasının yolunu açmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Çinli karar alıcıları ve uluslararası ilişkiler uzmanları kendilerini yerel düşünce ve gelenekten beslenen teorilerle açıklama çabası içerisine girmişlerdir. Dolayısıyla Çin’de yerel uluslararası ilişkiler teorileri çalışmaları ile ülkenin küresel güç haline gelmesi birbiriyle etkileşim içerisinde olduğu görülmektedir.

Bu çalışma, Batı kültür ve medeniyet havzası dışında yer alan Çin’in 1960’ların sonunda küresel sistemle entegrasyon sürecinin başlamasıyla kendisini mevcut sistem içerisinde nasıl konumlandığı ile yerel uluslararası ilişkiler teorileri ‘Çin Okulu’ çalışmaları arasındaki ilişkiyi ve etkileşimi tarihsel gelişimi bağlamında incelemeyi hedeflemektedir (Wang ve Dang 2008: 343; Wang, 2002: 4-10). Böylece bu makale, Batı-dışı bir gücün uluslararası sistemde küresel bir güç olarak yükselmesinin yerel

uluslararası ilişkiler çalışmalarına nasıl etki edebileceği konusunda bir örneklem ortaya koymaya çalışmaktadır. Ayrıca Çin’in, Batı-dışı bir güç olarak, yerel uluslararası ilişkiler teorisi üretebilme başarısı diğer medeniyet havzalarındaki yerel teori çalışmalar için de cesaretlendirici bir rol oynaması muhtemeldir.

Bu çalışmada Çin’in uluslararası sistemdeki konumunu süreç içerisinde kendisini dinamik bir şekilde tanımlamasının yerel teorileşme ve uluslararası ilişkiler çalışmalarıyla etkileşiminin nasıl olduğunu incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, makalede öncelikle Çin’deki uluslararası ilişkiler çalışmalarının kısa bir tarihi incelenmektedir. İkinci olarak, Çin’de uluslararası ilişkiler teorilerinin gelişim süreçleri açıklanmaktadır. Üçüncü olarak, Çin’de geliştirilmeye çalışılan Çin-merkezli yerel uluslararası ilişkiler teorilerin son durumu analiz edilmektedir. Son bölümde ise, Çin-merkezli yerel

uluslararası ilişkiler çalışmalarındaki sorunları ve tartışmaları incelenmektedir. Böylece Çin'deki uluslararası ilişkiler çalışmaları ile Çin'in uluslararası sistemle artan etkileşimi ve küresel bir güç olma yolunda ilerlemesi arasında bir paralellik kurulmaya çalışılmaktadır.

2. ÇİN'DE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ÇALIŞMALARININ KISA TARİHİ

Çin'de 1980'lere kadar uluslararası ilişkiler çalışmaları ideolojik dış politika temelinde yapılmaktaydı. Çin'de ideolojik temelli olmayan uluslararası ilişkiler çalışmaları siyaset biliminin bir alt dalı olarak 1978 sonunda Deng Xiaoping önderliğinde başlayan Açılım Reformları'yla (改革开放, gaige kaifang) oluşan ortamda çalışılmaya başlanmıştır. Çin'de 1980'lere kadar sadece Renmin Üniversitesi'nde 1950 yılında kurulan akademik çalışmalardan daha çok uygulamalı dış politikaya odaklı Dış İlişkiler Bölümü vardı. Daha sonra Dış İlişkiler Bölümü genişletilerek 1955 yılında Dış İlişkiler Okulu'na dönüştürülmüştür (Song, 2001: 62; Chan, 1997: 47-48). Zhang Feng (2012a: 69) 1949-1963 yılları arasında Çin'de uluslararası ilişkiler akademik disiplininin olmadığını ve akademik araştırmaların yasak olduğunu belirtmektedir. Fakat Mao Zedong'un, 1949'dan 1950'lerin sonuna kadarki süreçte, ideolojik yakınlığı esas alarak Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler geliştirmeyi hedefleyen "tek tarafa yaslanma politikası"nın (一边倒 yibiandao) beklenen sonucu vermemesi Çin dış politikasında yeni yaklaşımlara sevk etmiştir. Bu gelişmenin bir neticesi olarak, 1960'larda ideolojik temelli yaklaşımların Çin dış politikasının sorularına cevap verememesi, uluslararası ilişkiler çalışmalarının da hızlandırılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Özellikle, 1960'lara gelindiğinde ise Çin-Sovyet ilişkilerinin bozulmasıyla, Çinli karar alıcılar uluslararası ilişkiler çalışmalarına daha fazla ilgi göstermeye başlamışlardır. Çin-Sovyet ilişkilerindeki gerilimin de bir neticesi olarak, 1963 yılında Pekin, Renmin ve Fudan Üniversiteleri'nde, 1950'de Renmin Üniversitesi'nde kurulan Dış İlişkiler Okulu'nun kapsamının ötesine geçen, uluslararası politika bölümleri açılmıştır (Wang, 2009: 105; Song, 2001: 62). Fakat buna rağmen, bu üniversitelerde açılan 'uluslararası politika' bölümleri ideolojik temelli dış politika çalışmalarının ötesine geçememiştir.

1950'li ve 1960'lı yıllarda Çin'de uluslararası ilişkiler ders kitapları da devletin ideolojik yapısına göre seçilmiştir. Marks'ın, Lenin'in, Stalin'in ve Mao'nun ideolojik bakış açıları "akademik" uluslararası ilişkiler olarak görülmekte ve üniversitelerde okutulmaktaydı (Song, 2001). Aynı zamanda bu dönemde çok sayıda araştırma enstitüsü de kurulmuştur. Bu enstitüler 1966 Kültür Devrimi'ne kadar geçen sürede ders kitapları basmışlar, dergiler yayınlamışlardır. Ayrıca bu enstitüler Sovyetler Birliği'nden, Doğu Avrupa'dan ve Batı'dan alanla ilgili tercüme yapmışlardır. Nicholas Spykman, Henry Kissinger, George Kennan ve Herman Kahn'ın çalışmaları bu dönemde Çince'ye çevrilmiştir.

Fakat bu dönemde Çin iç politikasındaki gelişmelerin de Çin'deki uluslararası ilişkiler çalışmalarını etkilediği görülmektedir. 1966 yılında başlayan Kültür Devrimi (1966-1976) ile uluslararası ilişkiler çalışmaları araştırmaları sonlandırılmıştır (Song, 2001: 62).

Kültür Devrimi'nden sonra özellikle 1978 Açılım reformlarıyla Çin dış politikası, 1949 devrimi ile inşa edilen küresel sistemden izole sert-ideolojik yapıdan uluslararası sisteme entegre rasyonel temelli bir yapıya dönüşmeye başlamıştır. Çin dış politikasında ideolojik yaklaşımdan rasyonel yaklaşıma geçiş, aynı zamanda Çin'in uluslararası sistem ile daha fazla etkileşime girmesine ve Çin'de uluslararası ilişkiler çalışmalarında da yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Çin'de 1978 yılı sonunda başlayan yeni dönemde uluslararası ilişkiler çalışmaları dünya standartları hedeflenerek yenilenmiş ve geliştirilmiştir. Ders kitapları ve akademik dergiler bir süreklilik kazanarak yayınlanmaya başlanmıştır. Batı uluslararası ilişkiler teorileri de bu dönemde Çin'e girmeye başlamıştır. Çinli öğrenciler ve akademisyenler Batı ülkelerine uluslararası ilişkiler eğitimi için gitmeye başlarken, Batılı akademisyenler de Çin üniversitelerinde uluslararası ilişkiler öğretmeye başlamışlardır. 1980'lerin sonuna gelindiğinde ise Çinli akademisyenler, Batı-merkezli uluslararası ilişkiler teorileri çalışmaları üzerine daha fazla yoğunlaşmışlar, bir kısmı da Çin karakteristiği ile uluslararası ilişkiler teorileri inşa etmenin yolunu aramaya başlamışlardır. Bu sürecin sonucunda, Çin'de hükümete bağlı enstitü araştırmacıları, üniversite akademisyenleri ve Çin Sosyal Bilimler Akademisi araştırmacıları olarak çalışma alanlarına göre üç farklı gruplaşma ortaya çıkmıştır (Song, 2001: 62-63).

Yine küresel gelişmelerin bir iç politik etkisi olarak değerlendirilebilecek, 1989 Tiananmen Olayları ile birlikte liberal görüşlü akademisyenlere karşı bir baskı süreci başlamış ve siyaset bilimi, sosyoloji, gazetecilik gibi birçok sosyal bilim dalları bundan etkilenmiştir. Çinli liderlere göre bu durum, Çin'de batılılar tarafından sosyalist sistemin barışçıl dönüşümünü sağlamak için yapılan çalışmalar olarak nitelendirilmiştir. Fakat Uluslararası ilişkiler dışındaki sosyal bilimcilere/bilimlere karşı başlayan bu olumsuz havaya rağmen Çin liderliğinin, Mao Zedong (1949-1976) döneminde olduğu gibi, dünyadan izole olmamayı 'barışçıl devrimden 'daha çok önemsemeleri nedeniyle, Batı ülkeleri ile akademisyen değişim süreci uluslararası ilişkiler alanında artarak devam ettiği görülmektedir (Song, 2001: 62).

3. ÇİN'DE ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNİN GELİŞİMİ

Çin'in 1970'lerin sonlarında uluslararası sistemle etkileşiminin artmasıyla, Batı'nın kendisine düşman olmaktan daha çok işbirliği yapabileceği bir konuma gelmesi, Çinli akademisyenlerin ve karar alıcıların da uluslararası ilişkiler çalışmalarını ve teorilerini yeniden düşünmesinde önemli rol oynamıştır. Özellikle, Mao Zedong iktidarının ilk dönemlerinde Çin-Batı ilişkileri kötü iken, Çin Batı merkezli yaklaşımları kendilerine karşı zararlı olarak görmekteydi. 1980'lerin ortasına gelindiğinde Çinli akademisyenler, Çin iç ve dış politikasındaki dünya ile entegre olmanın bir gereksinimi olarak,

kısmen Maoist ideoloji dışına çıkarak Batı-merkezli uluslararası ilişkiler teorilerini tartışmaya başlamışlardır. 1985 yılı sonlarında düzenlenen Çin Uluslararası İlişkiler Tarihi Topluluğu Konferansında iki soru ön plana çıkmıştır. Uluslararası ilişkilerin Marksist-Leninist teorisi nasıl geliştirilebilir, ikincisi ise Çin'de uluslararası ilişkiler çalışmalarına teorik bir çerçeve nasıl oluşturulabilir. Bu konferansta cevabı aranan iki soru da göstermektedir ki; bu geçiş döneminde Çinli akademisyenler Marksist ve Leninist temellerinden vazgeçmeden modern bir teori oluşturmayı kendilerine sorun edinmişlerdir (Song, 2001: 63). Bu konferans ayrıca Çinli akademisyenlerin uluslararası ilişkiler teorisi anlayışlarının da değişmeye başlamasının ilk göstergeleri olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, 1985 yılında Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin eğitim reformuyla "Güncel Dünya Politikası, Ekonomi ve Uluslararası İlişkiler" dersi bütün yüksekokul ve üniversite öğrencilerine zorunlu ders olarak verilmiş ve bu ders için 100'e yakın ders kitabı yayımlanmıştır (Chan, 1998). Bu gelişmeler bağlamında, Çin'de uluslararası ilişkiler teori çalışmalarını, teori öncesi, teori öğrenme ve teoride derinleşme dönemi olarak kronolojik olarak üç dönemde incelemek mümkündür.

3.1. Çin'de uluslararası ilişkiler teorisi öncesi dönem (1978-1990)

Çin'de teori öncesi dönem olarak adlandırabileceğimiz 1978-1990 yılları arasında Marksizm önemli stratejik fikirleri açıklamak ve yorumlamak için kullanılmıştır. Sosyalist Çin düşüncesine göre teori; insan topluluğunun ve doğanın düzenini sistematik bir çerçevede anlamaktır. Eski nesil Çinli akademisyenlere göre temel olarak iki çeşit uluslararası ilişkiler teorisi yaklaşımı vardır. Eski nesil Çinli akademisyenlerden kabul edilen Huang Xiang, Hu Menghao gibi Çin'in önde gelen eski uluslararası ilişkilercileri, 1987 yılında Şanghay'da yapılan "Uluslararası İlişkiler Teorileri Konferansında" çok sayıda uluslararası ilişkiler teorisi olduğunu kabul etmekle birlikte temelde ikiye ayırmaktadırlar (Ren, 2009: 17; Song, 2001: 64). İki Batılı ülkelerin emperyalist dış politikalarını muhafaza etmek ve emperyalizmin çıkarlarını korumayı amaçlayan Batı burjuvazisinin uluslararası ilişkiler teorileri, ikincisi ise, sosyalizmin nihai zaferine hizmet eden Marksist-Leninist/sosyalist uluslararası ilişkiler teorileridir.

Bu dönemde Marksizm Okulu savunucuları da ikiye ayrılmıştır. Birinci gruba göre, Lenin'in emperyalizm analizinden çıkardıkları düşünceyle dünyanın hala bir devrim ve savaş sürecinde olduğunu savunmaktaydılar. Diğer grup ise artık barış ve ekonomik gelişme dönemi olduğunu Marksizm'in değişen uluslararası politikaya ve ekonomiye göre yeniden yorumlanması gerektiğini düşünüyorlardı (Qin, 2009: 187). Çin'de uluslararası ilişkilerin de dönüşümünde ve gelişiminde önemli rol oynayan ve 1978'de Açılım Reformlarını gerçekleştiren yönetimin yaklaşımı da ikinci gruba girmektedir. Ayrıca ikinci gruptakiler Çin karakteristiği ile uluslararası ilişkiler inşa etme düşüncesinin de ilk nüveleri olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Deng Xiaoping'in 1980'lerin başında "Çin karakteristiği ile sosyalizm" (中

中国特色社会主义 Zhongguo tese shehuizhuyi) kavramsallaştırması, Çinli akademisyenleri de Çin karakteristiği ile uluslararası ilişkiler, uluslararası ilişkiler teorileri ve Çin Okulunu tartışmaları konusunda teşvik edici olmuştur (Deng, 1982). 1987'deki Şanghay uluslararası ilişkiler konferansının en önemli maddelerinden birisi de bu konu olmuştur. Fakat Çin karakteristiği kavramı sıkça vurgulanmasına rağmen Çin Karakteristiği ile uluslararası ilişkiler teorilerinin ne anlama geldiği konusu tartışmalıdır (Ren, 2020: 387-388). Uluslararası Çalışmalar Araştırma Bölümü direktörü Zhang Mingqian'e göre Çin Karakteristiği ile uluslararası ilişkiler teorileri şu anlama gelmektedir.

“ne Sovyet teorisi ne Amerikan teorisi, ne de tüm dünya tarafından kolayca kabul edilebilecek bir teoridir. Bu teori Çin'in uluslararası ilişkiler fikrini ve Çin'in uluslararası toplumun geliştirdiği hukuktan ne anladığını içermelidir” (Zhang, 1991: 68).

Çinli akademisyenler ve uzmanlar arasında Çin karakteristiği ile uluslararası ilişkilerin ne anlama geldiği konusu farklılık göstermesine rağmen keşişim noktalarını belirlemek mümkündür. Buna göre Çin karakteristiğinden kastedilen genel olarak bir şeyin Çin'in kadim geleneğinden beslenmesi, Marksist öğelerin bulunması, Çin'in milli çıkarlarına hizmet etmesi temelinde tanımlandığı anlaşılmaktadır (Geeraerts ve Jing, 2001: 264-265; Noesselt, 2012: 15). Diğer yandan eski nesil akademisyenlerin aksine yeni nesil akademisyenler, 1987 Şanghay Konferansı'nda uluslararası ilişkileri teorilerinin uluslararası politikayı ve uluslararası ilişkileri analiz etmek için bilimsel bir çerçevesinin olması gerektiğini savunmuşlardır. Eğer uluslararası ilişkilerin Çin merkezli bir çerçevesi oluşturulması isteniyorsa, Batı merkezli uluslararası ilişkileri teorilerinin iyi bilinmesi gerektiği üzerinde durmuşlardır (Zhao vd., 1987: 3-6). Bu yaklaşım aynı zamanda günümüzdeki 'Çin Okulu' çalışmaları yaklaşımının ilk nüveleri niteliğindedir.

3.2. Çin'de uluslararası ilişkiler teorilerini öğrenme dönemi (1991-2000)

1980'lerin sonundan itibaren Çin'in uluslararası sistemle angajmanının artmasıyla doğru orantılı olarak Çin ve Batı akademileri arasındaki etkileşim de artmıştır. Çin'de Batı kaynaklı uluslararası ilişkiler klasiklerinin Çince olarak basılmaya başlanması, Çinli akademisyenlerin teorileri tanımalarına, önemini kavramasına ve çalışmalarında kullanmalarını sağlamıştır. Bu bağlamda, 1991 yılında Pekin Üniversitesi'nde Çinli ve ABD'li akademisyenlerin (Robert Gilpin, Harry Harding, Milers Kahler, Kenneth Waltz, Allen Whiting vd.) katıldığı bir uluslararası konferansta da uluslararası ilişkiler teorilerinin ne olup olmadığı tartışılmıştır. ABD'li akademisyenler uluslararası ilişkiler teorilerinin evrensel nitelikte olması gerektiği üzerinde dururken, Huan Xiang teorilerin farklı düzeylerinin olduğunu genel ve politika-odaklı teoriler olarak ayrılabilirliğini ifade etmiştir (Ren, 2020: 387-388). Bu konferansta diğer bir tartışma konusu da, Çin'de uluslararası ilişkiler teorilerinin olup olmadığıdır. Eski nesil Çinli akademisyenlere göre Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren Çin'de

uluslararası ilişkiler teorileri vardır. Onlara göre, ulusal özgürlük hareketi teorisi, savaş ve barış teorisi, barış içinde bir arada bulunma, kağıt-kaplan teorisi, orta alan teorisi gibi ideolojik zeminden beslenen taktikler ve stratejiler uluslararası ilişkiler teorileridir. Özellikle Çinli ve ABD'li akademisyenler arasında “üçüncü dünya teorisi” üzerine büyük tartışmalar olmuştur (Dirlik, 2014: 233-256). Yeni nesil akademisyenler ise 1980 öncesi Çin'de uluslararası ilişkiler teorilerinin olmadığı bunların uluslararası ilişkiler teorileri değil strateji politikaları olduğu vurgusu yapmışlardır (Song, 2001: 64-65).

Eski nesil Çinli uluslararası ilişkiler uzmanların aksine bu dönemde Çin'de Batı-merkezli realist ve liberal teorilerin çalışmalarda yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Özellikle 1978-1990 yılları arasında Çin'de realizm ön plana çıkmıştır (Qin, 2009: 193). Bu dönemde realizm, Çin'in 1978 Açılım reformlarıyla beraber uluslararası sisteme entegre bir devlet olma ve ulusal çıkarlarını yeni koşullara göre tanımlasında, meşrulaştırmasında kullanabileceği en uygun teori olarak görülmüştür. 1991-2001 yılları arasında da realizm önemini korumakla beraber liberalizm de Çin'de en çok kullanılan teorilerden olmuştur (Qin, 2009: 189-190). Çin'in bu dönemde dünyaya ve uluslararası örgütlere angaje çabaları liberal teoriyi ön plana çıkarmıştır. Ayrıca Çinli uzmanlar, “Çin tehdit teorisine” karşı kendilerinin “barışçıl yükseldiğini” ve Wilhelm ve Nazi Almanya'sının ve Japon İmparatorluğu'nun yükselişinden farklı olduğunu açıklayabilecek en uygun teori olarak liberalizmi görmüşlerdir (Zheng, 2005). Diğer bir ifadeyle, John Mearsheimer'ın başını çektiği saldırgan realizmin (offensive realism) savunduğu, büyük güçlerin büyük güç gibi yükseleceklerinin ve bunun da bir şekilde mevcut hegemon ile çatışmaya yol açacağı tezine karşılık olarak, Çin için en uygun cevap Batılı kavramsallaştırma içerisinde, aktörlerin çatışma yerine ticareti tercih edeceklerini savunan liberalizmden gelmekteydi (Mearsheimer, 2014).

İkinci olarak, uluslararası ilişkiler teorileri klasiklerinin Çince'ye tercüme edilmesiyle bilgi-odaklı (knowledge-oriented) teorinin ne olduğu konusunda da Çinli akademisyenlerin farkındalıkları artmıştır. Politika-odaklı teorilerden ziyade bilgi-odaklı teorilerin Çin'de çalışılmaya başlanması bu konuda hem mevcut standartların yakalanmasında hem de teori çalışmalarında derinleşmede önemli katkıları olmuştur (Qin, 2009: 193). Üçüncü olarak, bu dönemde Çinli uluslararası ilişkiler akademisyenlerin, yayınevlerinin, akademik dergilerin artan uluslararası ilişkiler teorileri farkındalığı, Çin'de uluslararası ilişkilerin gelişmesinde bir süreklilik kazandırmıştır. Dördüncü olarak ise, ABD'de uluslararası ilişkiler eğitimi alan ilk Çinli öğrenciler bu dönemde akademisyen olarak Çin'e dönmeye başlamışlardır. Çin dışında eğitim görmüş genç Çinli akademisyenler teorilerin ne olduğunun tam farkında olarak çalışmalarına başlamışlardır. En önemlisi de, bu dönemde Çinli uluslararası ilişkiler akademisyenler teorinin sadece dış politikayı yorumlamak için kullanılan bir şey olmadığını sofistike uluslararası politikanın anlaşılmasında önemli bir enstrüman olduğu konusundaki farkındalıkları artmıştır (Qin, 2009: 190).

3.3. Uluslararası ilişkiler teorilerinde derinleşme dönemi (2001-2007)

Bu dönemde, Çin akademisinde hem Çin karakteristiği ile yerel teori inşa etme tartışmaları hem de özellikle çeviri yayınlar sayesinde Batı-merkezli teoriler yoğun bir ilgi görmeye başlamıştır. Pekin Üniversitesi'nin önde gelen profesörlerinden Liang Shoude da, Çin karakteristiği ile uluslararası ilişkiler teorileri inşa edilmesi konusunda ısrarcı olmuştur. Liang'a göre, yeni teori ile Çin'in uluslararası rolü doğruca anlaşılacaktır. Teorinin nihai amacı Çin'in ulusal egemenliğini koruması, milli çıkarlarına hizmet etmesi ve Çin'in tarihinin kadim geleneğini taşımasıdır. Çoğu genç Çinli akademisyen ise Çin karakteristiği kavramını eleştirmekteydiler. Onların eleştiri noktaları ise Çin karakteristiği yaklaşımın politik, ideolojik temelli olması, bilimsel altyapısının olmaması ve bu tür kavramsallaştırmaların Çinli akademisyenleri uluslararası camiadan izole edecek olmasıydı. Bu dönemde Çin karakteristiğini savunan gelenekçi akademisyenlere yapılan en büyük eleştiri ise, onların Çin dışında teorinin nasıl olduğunu bilmedikleri yönündedir. Ayrıca eski nesil Çinli uluslararası ilişkiler uzmanlarının lider eksenli oldukları ve onların da Çin karakteristiğinden ne kastettiklerinin belirsiz olduğu eleştirileri de yapılmaktaydı (Geeraerts ve Jing, 2001: 266-269).

Aynı zamanda Çin'de çeviri faaliyetlerinin yoğun olduğu bir dönemdir. 2001-2007 döneminde 74 uluslararası ilişkiler teorileri kitabı Çinceye çevrilmiştir. Kısmen Çinli uluslararası ilişkiler akademisyenlerin bu dönemde ilgisini Amerikan merkezli teorilere bir alternatif oluşturduğu düşüncesi ile İngiliz Okulu çekmeye başlamıştır (Ren, 2020: 389-391). İngiliz Okulu'nun Çin'de ilgi çekmesinin bir nedeni de inşa edilme fikri olan Çin Okulu'na bir örneklem oluşturabilme ihtimalidir (Zhang, 2003: 100; Lu, 2006: 54). Bu dönemde 7 yıl içerisinde 5 tane ana dergi 713 tane teori ile alakalı makale yayınlamıştır ki yıllık ortalama 101,9 dur. Bu sayının teori öncesi dönemden 16 kat büyüktür (Qin, 2009: 191).

Bu dönemde teoriler arasında rekabet ve tanımlamalar (identification) belirginleşmeye başlamıştır. Ayrıca Çinli uluslararası ilişkilercilerin gündemine Alexander Wendt'in inşacılık teorisi girmeye başlamıştır. Çin'de inşacılığın ilgi çekmesinde de, Çinli akademisyenlerin liberalizm ve realizm arasında sıkışmış olmanın verdiği memnuniyetsizlik ve Çin tehdidi teorisine karşı üretilen Çin'in barışçıl yükselişi kavramsallaştırmasıyla aynı döneme denk gelmesidir. Bilindiği üzere inşacılığın kilit kelimelerinden birisi kimliktir⁴. Çinli uzmanlara göre, ekonomik ve politik olarak yükselen ve uluslararası sistemle angaje olmaya çalışan Çin'in uluslararası sistemde kendisine yeni bir rol biçmesine, milli çıkar kavramını yeniden tanımlamasına ve barışçıl yükseliş kavramının meşruiyetini artıracak bir stratejide inşacılığın 'kimlik' kavramı önemli bir rol oynayabilirdi. Bu dönemde Çinli uzmanlar Çin'in barışçıl yükselişi yaklaşımının temellerini Batı-merkezli teorilerle ve rasyonalite ile inşa ederken, aynı zamanda kendi kültürel köklerinden de ürettikleri argümanlarla dünya kamuoyuna anlatmaya çalışmaktadırlar. Bu bağlamda inşacılığın realizm ve liberalizm den farklı olarak ilgi görmesinde, Çin

felsefesinde önemli bir yeri olan Değişim Klasığı (易经 yi jing) ile uyum içerisinde olması da etkili olmuştur. Bu felsefeye göre kimlik ve davranış her zaman bir değişim içerisinde (Qin, 2009: 191).

Ayrıca ifade edilmeli ki bu dönemde yoğun bir şekilde Batı-merkezli olarak akademide ve karar-alıcılar arasında, Çin'in barışçıl yükselişinin mümkün olup olmadığı tartışması yapılmaktaydı. Realistler Çin'in barışçıl yükselişinin mümkün olmadığını savunurken, liberaller ve inşacılar Çin'in uluslararası kuruluşlara katılabileceğini ve sistemle entegre olarak uluslararası toplumun sorumlu bir üyesi olmasının mümkün olduğunu savunmaktadırlar. Çinli karar alıcılar da yeni stratejilerini, aynı zamanda Çin tehdit teorisine bir cevap olacak nitelikte "barışçıl yükseliş/barışçıl gelişim" ve hedefini de "ahenkli dünya" (和谐世界 hexie shijie) olarak açıklamışlardır (People's Daily, 2009).

Yukarıda bahsedilenlere ek olarak, bu dönemde artan sayıda Çinli akademisyen öz'ün Çinli olması koşuluyla, Amerikan metodolojisini kullanarak ve Amerikan uluslararası ilişkilerinin teorisini analitik çerçevesini ödünç alarak (体用 ti-yong) uluslararası ilişkilerde Çin pratiğini çalışmaya başlamıştır (Kwong, 1993: 253-279). Ayrıca bu dönemde Çin'de uluslararası ilişkiler bağımsız bir disiplin olma yönünde önemli mesafe katetmiştir. Aynı zamanda bazı Çinli akademisyenler bu dönemde Batı-merkezli uluslararası ilişkiler teorilerinden bağımsız bir yol arayışına da girmişlerdir. Bu aynı zamanda ayrı bir uluslararası ilişkilerin Çin Okulu inşa etmenin ilk adımları olarak görülebilir. Bu çabaların önde gelen isimleri Qin Yaqing, Wang Yiwei, Yan Xuetong, Zhao Tinyang olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

4. ÇİN-MERKEZLİ YEREL ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ ÇALIŞMALARINDAN ÖRNEKLER

Çin'in ekonomik ve politik olarak uluslararası sistemdeki ağırlığının hızlı bir şekilde artması, Çinli uzmanları Çin'i ve küresel sistemdeki konumunu kendi ürettikleri kavramlarla, yorumlarla açıklama ihtiyacı hissettirmiştir. Bu da aynı zamanda Batı-merkezli teorilerin, analizlerin Çin'i yeterince açıklayamadığı eleştirilerini beraberinde getirirken, yerel teorileşmeyi de ortaya çıkardığı görülmektedir (Qin, 2006: 7-13). Çinli uzmanların Çin-merkezli yerel uluslararası ilişkiler teorilerini temellendirdikleri düşünsel kaynakları üç başlık altında toplamak mümkündür. İlk olarak, Zhou Hanedanlığı (1046-256 M.Ö.) dönemine kadar dayandırılan Çin-merkezli (Sinic-zone) dünya düzenini ifade eden Tian-xia (天下), tributary sistem ve çoğunlukla bu dönemdeki Çinli filozofların düşünceleridir (Zhao, 2005; Fairbank, 1968). Çinli akademisyenler Çin-merkezli uluslararası ilişkiler teorileri tartışmalarına kaynaklık edecek sistemin köklerini Zhou Hanedanlığı dönemine kadar götürmektedirler. Bu bağlamda Çinli akademisyenler, Bahar-Sonbahar döneminde (春秋时代 Chun-qiu Shidai 770-476 M.Ö.) ve

Savaşan Devletler döneminde (战国时代 Zhanguo shidai, 475-221 M.Ö.) ortaya çıkan Çin felsefe okullarının ve filozoflarının devlet, yöneticiler ve yönetim üzerine geliştirdikleri fikirlerin çağdaş yorumları yapılarak teorileşme çalışmalarında kullanılabilirliğini savunmaktadırlar (Yan, 2011a; Yan 2011b: 21-69). İkincisi, Çin'in, 1800'lerin ilk çeyreğinden itibaren Batılılarla karşılaşmasıyla 19. ve 20. yy'da ortaya çıkan radikal düşünceler ve devrimlerdir. Üçüncü olarak ise, Çin'in mevcut uluslararası sisteme entegre olmasının ve ekonomik, politik yükseliş sürecinin ortaya çıkardığı yeni dinamik konjonktürdür. Diğer bir ifade ile 1978'den itibaren sürdürülen ekonomik, politik, düşünsel, reformlarla ve açılımlarla ortaya çıkan yeni konjonktürde, Çin'in küresel sistem içerisinde kendisini yeniden tanımlama sürecidir. Dolayısıyla, Çin'de yerel uluslararası ilişkiler teori çalışmalarının kendi tarihlerini, geleneksel düşüncelerini, tarihsel deneyimlerini modern dönemdeki değişimlerle harmanlamaya çalıştıkları söylenebilir.

Yukarıda bahsettiğimiz kaynakları temel alarak şimdiye kadarki süreçte Çin merkezli yerel uluslararası ilişkiler teorilerini öne çıkan üç ana yaklaşım altında toplamak mümkündür. İlki Qin Yaqing'in ilişkisellik teorisi, ikincisi Yan Xuotong'un moral realizmi ve üçüncüsü de Zhao Tinyang'ın Tian-xia yaklaşımıdır. Bunlara ek olarak da Şanghay merkezli akademisyenlerin 'gongsheng teorisi', Tang Shiping 'sosyal evrim paradigması' ve Tayvan merkezli akademisyenler Shih Chih-yu ve Huan Chiung-chiu 'ilişkiler dengesi teorisi' Çin'in tarihinden kültüründen, geleneğinden beslenerek bu çalışmalara teorik katkılarda bulunmaktadır. (Shih, 2020; Ren, 2020: 405-407; Jin, 2020: 18-54).

4.1. İlişkisellik yaklaşımı

Qin Yaqing (2016: 33-47; 2008), ilişkisellik teorisinin (关系理论 guanxi lilun) ve Çin Okulu çalışmalarının önde gelen isimlerindedir. Qin, Batı-merkezli uluslararası ilişkiler teorilerinin ana akımının temel kavramlarının büyük çoğunluğunun Batı kültüründen çıkarılmış bireysel rasyonellik olduğunu belirtmektedir. Qin, ilişkisellik teorisinde ise uluslararası ilişkilerde uluslararası aktörlerin birbiriyle ilişki içerisinde olduğunu ve dolayısıyla aktörlerin davranışlarının, bireysel rasyonelitenin aksine ilişkisellik çerçevesinde şekillendiğini ve bunun da dinamik bir durum olduğunu savunmaktadır. Qin'in yaklaşımı üç temel varsayıma dayanmaktadır. İlk olarak uluslararası ilişkiler dünyası birbiriyle ilişkilidir. İlişkisellik teorisi dünya metafizik düzeyden ayrı varlıklardan ve nesnelere daha çok sürekli olaylardan, devam eden ilişkilerden oluştuğunu, dolayısıyla nesnelere ve insanları bir pastanın dilimleri olarak değil bir ağın ipleri olarak görmek gerektiğini savunmaktadır. İkinci olarak aktörler diğer aktörlerle ilişkide olduğu ölçüde aktördür. Qin'e göre, benliğin mutlak bir bağımsız kimliği yoktur. Bundan dolayı kimlikler ve sosyal aktörlerin rolü diğerleri ile girilen sosyal ilişkilerce belirlenmektedir. Son olarak da anahtar bir kavram olan 'süreç', hareket halindeki ilişkiler açısından tanımlanmaktadır.

Aktörler süreçte ilişkisellik içerisinde ilişkilerini birlikte yönetmekte, uyumlaştırmakta, değiştirmekte ve evrimleştirmektedir.

Qin'in ilişkisellik teorisi Çinlilerin davranışsal karakteristiğinden yola çıkarak, ilişkisellekle oluşmuş bir rasyonaliteden bahsetmekte, Batı merkezli akılcı seçim teorisinin baskınlığını dengelemeye çalışmaktadır. Bu bağlamda da Hegel diyalektiğinin 'çelişki' kavramından farklı olarak farklılıkların birbirine bağımlılığı ve tamamlayıcılığı üzerinden birlikte evrilerek yeni bir harmoni oluşturacağını savunan zhongyong (中庸) diyalektiğinin epistemolojik şemasını kullanmaktadır (Qin, 2018: 189). Yine Qin'e göre, ilişkiselliğin ve akılcılığın birlikte kullanılmasının uluslararası ilişkilerin gerçekte nasıl olduğuna ilişkin olarak daha doğru bir teorik yaklaşım olacağını ve dolayısıyla Çin yaklaşımını da uluslararası ilişkiler teorilerine entegre edebileceğini iddia etmektedir (Qin ve Nordin, 2019: 601-614). Qin, ilişkiselliğin mantığını aktörlerin eylemlerinin ilk önce ilişki temelinde görülmeye başlamasıyla açıklamaktadır.

4.2. Tsinghua okulu/Moral realizm

Tsinghua yaklaşımı veya moral realizm olarak bilinmekte, adını aldığı Tsinghua Üniversitesi'nden bir grup akademisyenin Yan Xuetong önderliğinde geliştirdiği yaklaşımdır. Moral realizm çalışmaları bilimsel metod ve Qin Hanedanlığı (221 M.Ö.) öncesi Çinli filozoflarının düşüncelerinin sentezi olmak üzere iki temel yaklaşım üzerinden şekillenmektedir. Zhang Feng, Tsinghua yaklaşımını üç temel karakteristik üzerinden açıklamaktadır. İlk olarak yaklaşımın motivasyonunu modern uluslararası ilişkiler teorilerini zenginleştirme ve Çin'in yükselişinin nasıl olması gerektiği konusunda politika belirleme arzusundan kaynaklanmaktadır. İkinci olarak, Tsinghua yaklaşımı Çin siyasi felsefesinin doruk noktası kabul edilen İlkbahar-Son-Bahar ve Savaşan Devletler dönemi Çin siyasi düşüncesinden faydalanmaktadır. Üçüncüsü, Yan'ın kendi bilimsel yöntemi ile eski Çin düşüncesini analiz etmektedir (Zhang, 2012b: 30; Yan, 2011a; Yan, 2011b: 200).

Yan'e göre, antik Çin'den yükselen Çin'e rehberlik edebilecek bir yönetim yapısı çıkarılabilir (Yan, 2008: 136-165). Yan, antik Çin'in önde gelen filozofları Mencius'u (372-289 M.Ö.) idealist, Xunzi'yi (310-235 M.Ö.) ise realist olarak kabul etmektedir. Ayrıca Yan'ın siyasi yönetim için Xunzi okumalarından tiranlık (qiang), hegemon (霸 ba) ve insani yönetim (true kingship, 王 wang) şeklinde tipoloji geliştirdiğini görülmektedir. Bu tipolojiye göre tiranlık yönetimi hem iç hem de dış politikada zorbalık üzerine oturmaktadır. Dolayısıyla Tsinghua Okulu antik Çin filozoflarının görüşünü günümüz sistemine uyarlamaktadırlar.

Yan, hegemonik (ba) yönetimlerde etik değerlerden daha çok materyalist değerler ve ölçüleri ön planda iken, insani yönetimde (wang) ise manevi değerlerin daha ön planda olduğunu ifade etmektedir. Yan, hegemonyayı temel alan uluslararası sistemlerin hiyerarşik, asimetrik ilişki üzerine

kurulması nedeniyle düzen, hegemon ve müttefikleri arasındaki istikrar ile hegemon ile rakiplerinin arasındaki çatışmalar üzerine kurgulandığını belirtmektedir. Dolayısıyla uluslararası sistemde hegemon gücün hegemonyasını sürdürebilmesi sistemdeki gerilimler ve çatışmalar arasında doğrudan ilişki kurmaktadır. Yan, yükselen bir gücün ahlaki ve stratejik itibarı ile siyasi seferberlik gücünü doğru orantılı olarak görmektedir. Dolayısıyla, Yan yükselen bir güç olan Çin'in "ahlaki otoriteyi"(王道 wangdao) benimsemesini ve yeni bir uluslararası sistem kurulmasını hakkaniyet (公平 gongping), adalet (正义 zhengyi) ve medenilik/nezaket (文明 wenming) değerlerinin dengesi üzerine yaklaşması gerektiğini belirtmektedir. Bu yaklaşım yükselen bir gücün uluslararası güç yapısını yeniden şekillendirebileceğini ve aktörün uluslararası norm ve düzen kurabilme potansiyelini arttıracaklarını savunmaktadır (Yan, 2011b: 126-128). Yan bu sistemde yöneticiye, yönetilenlerin hem ülke içerisinde hem de ülke dışarısında kalbini kazanmaya çalışması gerektiğini öğütlemektedir. Yan'e göre bu tipolojide ABD hegemon yönetim sisteminde iken yükselen Çin'e normatif bir bakış açısıyla insani yönetim olması gerektiğine de vurgu yapmaktadır (Yan, 2008: 137).

Yan'ın yukarıda bahsedildiği gibi moral temelli bir yaklaşım geliştirmesi eleştirilere de neden olmaktadır. Her ne kadar John Mearsheimer realizmde moralitenin olmaması gerektiğini ifade etmekte ve Yan'ın realist olmadığını söylese de, Yan kendisini realist olarak tanımlamaktadır (Meng, 2020: 149). Acharya ise Yan'ın realizme ahlaka açık alan bırakan Hans Morgenthau'nun klasik realizmine daha yakın olduğu değerlendirmesinde bulunmaktadır (Acharya, 2019: 476). Moral realizm politika yapımında morali güç kapasite ve çıkarlar kadar önemsemekte ve eşit tutmaktadır (Yan, 2018: XIII-6). Yan realizmin temel varsayımları olan gücü ve ulusal çıkarı kabul etmekle birlikte, antik Çin'in politik determinizminden yola çıkarak büyük güçlerin yükselişinde birim düzeyinde ahlakın ve siyasi liderliğin rolüne odaklanmaktadır. Moral realizmin realist boyutu büyük güçlerin davranışlarını, moral boyutu ise liderlerin stratejik tercihlerine katkı yaparak anlamaya çalışan bir yaklaşımdır (Yan, 2018: 7). Moral realizme göre ulusal siyasi liderlik ve ulusal güç devletin dış politika stratejisinin yönünü etkileyen iki temel faktördür. Bir aktörün ulusal gücü yükselen güç ya da öncü güç düzeyine ulaştığında moral değerlere sahip olup olmadığı, moral değerlerin seviyesi ulusal stratejinin yönü, sonucu ve uluslararası normların oluşmasının belirlenmesinde önemli etkiler yapmaktadır (Yan, 2014: 114-117). Ayrıca siyasi liderlik büyük güçler arasındaki güç dengesini ve uluslararası sistemdeki kaymaları belirlemektedir. Moral realizmin temel sorusu yükselen güçlerin mevcut egemen dünya güçlerini yerini nasıl aldığıdır. Artık dünyanın birden çok güç bölgelerine ayrılmaması nedeniyle, sistemdeki güç dengelerindeki kaymaları uluslararası ilişkilerinin temel sorularından biri olmuştur. Bu bağlamda moral realizm büyük güçlerin konumlarını kaybetmelerinin nedenlerini ve dolayısıyla uluslararası sistemdeki değişiklikleri incelemektedir (Yan, 2014: 102-103).

4.3. Tian-xia

Qin ve Yan'den farklı olarak Zhao Tinyang'ın kendisi uluslararası ilişkilerci değil felsefecidir. Zhao'nun tian-xia yaklaşımı da bir uluslararası teorisi olmaktan daha çok felsefik dünya düzeni yaklaşımı niteliği taşımaktadır. Zhao'nun tian-xia teorisi Çin'in tarihinden ve kültüründen beslenen teori çalışmaları için cesaretlendirici bir rol oynamıştır (Ren, 2010: 102-116). Zhao'nun savunduğu tian-xia devlet merkezli uluslararası ilişkiler düşüncesinin ötesindedir. Zhao (2005) tian-xia ile Batı'nın ve Çin'in uluslararası sistem yaklaşımlarını karşılaştırmalı olarak analiz etmektedir. Zhao'ya göre Çin siyasi felsefesinin ortaya koyduğu siyasi düzende dünya öncelikli iken Batı felsefesinde ulus/devlet önceliklidir (Zhao, 2006: 31). Zhao, tian-xia sistemini Westphalia düzeni temelinde inşa edilen modern devlet sistemine bir alternatif olarak görmektedir. Zhao'ya göre Vestfalya sistemi anarşik, sıfır-toplamlı, etik olmayan askeri gücün başat olduğu bir sistemdir. Fakat tian-xia sistemi ilişkisel rasyonalite yaklaşımı çerçevesinde bir arada yaşama ontolojisine dayalı hiyerarşik ama etik değerleri olan istikrarlı, kazan-kazan üzerine kurulu bir sistemdir (Zhao, 2006: 29-41).

Zhao'ya göre, Batı sisteminde devlet-merkezli uluslararası ilişkiler yaklaşımı var iken, Çin uluslararası ilişkiler yaklaşımında ise merkezi birim dünyadır (Zhao, 2006). Devlet merkezli sistem olan Vestfalya ulusal çıkarlar nedeniyle istikrar önünde bir engeldir. Aynı zamanda tian-xia moral ve etik değerlerle meşruiyetini sağlayabilecek bir yönetimi öngörür.

Zhao'nun savunduğu tian-xia sisteminde BM de yoktur. Zhao'ya göre BM dünya barışını ve düzeninin sağlayamaz. Çünkü BM ve AB gibi yapılar "birey, toplum ve ulus-devlet" üzerinden örgütlenirken Tian-xia ise "devlet ve aile" şeklinde örgütlenmektedir. Birey ve devlet kendi çıkarını maksimize etmeye çalışırken tüm insanların çıkarı göz ardı edilebilir. Fakat tian-xia "her yerden bakış" yöntemiyle dünya sorunlarına çözüm bulmaya çalışmaktadır. Tian-xia da tüm insanlık tek bir ailedir (Zhao, 2006: 30).

Tian-xia'nın psikolojik olarak dünya öngörüsüne (民心 minxin) göre de, Çin medeniyeti etnik değil değer ve kültür temellidir. Tian-xia da etnik ve coğrafi olarak öteki'ye yer almamaktadır. Zhao tian-xia'da insanları fethederek değil siyasi, ekonomik ve kültürel çekim merkezi oluşturarak düşmanı arkadaşına dönüştürmeyi (化 hua) öngörür. Zhao bunu da eski Çin diplomasisinde imparatorun komşu ülkelerin yöneticilerine değerli hediyeler göndererek kendisine biat edilmesini istemesine dayandırmaktadır. Dolayısıyla Zhao'ya göre, imparator rakipleriyle savaşmak yerine hediyelerle kendisine biat ettirerek aynı zamanda dostu dönüştürmektedir (Zhao, 2005: 13-33).

5. ÇİN ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ ÇALIŞMALARINDA SORUNLAR VE TARTIŞMALAR

Çin Okulu'nun en önemli temsilcilerinden ve savunucularından birisi kabul edilen Çin Dışişleri Üniversitesi Profesörü Qin Yaqing'e göre, geçen yüzyılda Çin'in en büyük problemi uluslararası sistemde karşı karşıya kaldığı kimlik ikilemidir. Ancak, Qin'e göre, Çin'in hızlı gelişimi, sosyal dönüşümü, radikal kimliksel değişimi bu ikilemi çözebilme kapasitesine kavuşturabilir. Bu değişimlerle birlikte, Çin'in uluslararası sistemle etkileşimi ve bu tartışmaların sonucu kaçınılmaz olarak Çin Okulunu ortaya çıkaracaktır (Qin, 2006: 7-13). Ayrıca Qin'in (2007), "Neden Çin Uluslararası İlişkiler Teorisi Yok?" isimli makalesinde "nedene" verdiği cevap, aynı zamanda neden şimdi Çin uluslararası ilişkiler teorisi olmalı sorusuna verilen cevap ile aynıdır. Qin, "Neden Çin uluslararası ilişkiler teorisi yok?" sorusunu, kadim Çin'in dünya düzeninin tian-xia ve tributary sistem üzerinden kurgulanması nedeniyle uluslararasılık algısının olmamasıyla, 1839 Afyon Savaşlarından 1949'a kadar otorite merkezli kesintinin olmasıyla, dolayısıyla tutarlı teorik özün oluşmamasıyla açıklamaktadır (Qin, 2007: 313).

Görüldüğü üzere Çin'in geleneksel sistemik yapısı, tarihi nedenlerde dolayı etkili aktör olma özelliğini kaybetmiş olması ve kendisinin mevcut uluslararası sistem içinde konumlandırılmaması uluslararası ilişkiler teorisinin ortaya çıkmasını da olumsuz etkilemiştir. Fakat Çin'in 1978'den itibaren uluslararası sisteme ve topluma daha fazla angaje olmasıyla, ekonomik, politik ve askeri yükselişi yerel teorileşme çalışmalarına olumlu yansımıştır. Diğer yandan Barry Buzan ve Amitav Acharya da, "Neden Batı-dışı uluslararası ilişkiler teorileri yok" sorusunu, Batı'nın her şeyi en doğru şekilde yaptığına dair inanç, Batı-merkezli teorilerin dünyada hegemonik bir baskı oluşturması ve kaynak ve koşullarla açıklamaktadırlar (Acharya ve Buzan, 2007: 287). Dolayısıyla, Çin'in de küresel bir aktör olarak küresel sistemde ortaya çıkması kaçınılmaz olarak Çin merkezli yerel teorileşme tartışmalarını da beraberinde getirmektedir.

Barry Buzan'ın yukarıda belirtmiş olduğu üç neden Çin için de geçerli olmasına rağmen yukarıda da belirtildiği üzere değişmeye başlamıştır. Çin'de artık kendi problemini kendi tarihi ve modern tecrübelerinden okumaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Robert Cox'un belirttiği "teoriler birilerinin bir amacı içindir" ifadesi Çinli akademisyenler için önemli bir dayanak noktasını teşkil etmektedir. Yükselen ve çıkarları sınırlarını aşan aktörlerin akademisyenleri de ülkelerinin politikalarını 'meşrulaştırmak' ve açıklayabilmek amacıyla bilimsel bir temele ihtiyaç duymaktadırlar. Stanley Hoffmann da uluslararası ilişkiler teorilerinin gelişimini ABD dış politikasıyla paralel ve uluslararası ilişkilerin ABD'nin ihtiyaçları çerçevesinde Amerikan sosyal bilimi olarak geliştiğini belirtmektedir (Hoffman, 1977: 41-60). Yani ABD dış politikasının ihtiyaçları uluslararası ilişkiler teorilerinin

problematiklerini oluşturmuştur. Çinli akademisyenler de Çin Okulu için çalışmalarını yaparken Çin dış politikası çerçevesinde problematiklerini oluşturmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu bağlamda da teori ile ilgilenen Çin Okuluna mensup Çinli akademisyenler için Hoffman'ın ve Cox'un görüşleri tetikleyici bir etkiye sahiptir.

Muthiah Alagappa'ya (2011: 222) göre de, yükselen her güç gelecek uluslararası düzen projeksiyonunu tanımlamak ve politikasına bir rehber olarak kullanmak amacıyla kendi tarihinden, felsefesinden ve geleneğinden normatif uluslararası ilişkiler teorileri oluşturmak isteyeceğini ifade etmektedir. Wang (2009: 103-116), Qin (2009: 195) gibi akademisyenlere göre, Çin'in ekonomik, politik, sosyal dönüşümü ve geo-stratejik yükselişi, Çin'in kendi uluslararası ilişkiler teorisini ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Yine Çinli akademisyenlere göre, Çin eğer gerçek bir küresel güç olmak istiyorsa sadece ekonomik olarak yükselmesi yetmeyecektir. Mutlaka bilgi (irfan, knowledge) olarak da yükselmelidir. Çinli uluslararası ilişkiler uzmanlarının bugünkü geldiği noktada özellikle Çin'in ekonomik ve politik yükselişi bağlamında, Batı'nın teorik çerçevesini kullanarak yaptıkları analizlerde Batı merkezli teorilerin Çin'in ve Doğu Asya'nın uluslararası düzeydeki davranışlarını politikalarını açıklamakta bazen yetersiz olduğu kanaati hakimdir. Qin (Qin, 2009: 195) başta olmak üzere bazı Çinli akademisyenler 21. yy'da Çin'in dünyanın diğer bölgelerine göre çok hızlı yükseldiğini ve Çin okulunun uluslararası ilişkiler teorilerinin kurulmasının kaçınılmaz olduğunu belirtmektedirler. Dolayısıyla Çin'in dünya sahnesine büyük bir aktör olarak yeniden ortaya çıkması, sisteme angaje bir konumda olması, kendi geleneğini yeniden keşfetmeye çalışması Çin Okulu uluslararası ilişkiler teorisinin de ortaya çıkamaması nedenlerini ortadan kaldırır mahiyettedir.

Çin merkezli yerel teorileşme konusunda diğer bir husus da öz problematiktir. Çin Okulu'nun kurulması zorunluluğunda bakıldığında yine Qin Yaqing teorik bir öz sorgulaması yapmaktadır. Ona göre Çin uluslararası ilişkiler teorisi inşa edilmek isteniyorsa bir öz problematike ihtiyaç vardır. Qin (2005: 165-167), ABD'nin neo/realizmi hegemonyanın devamını, İngiltere'nin de İngiliz okulu da uluslararası toplumu öz problematik olarak almasını örnek vermektedir. Çin Okulu savunucuları bu bağlamda geçmişteki merkez olma özelliğine yeniden kavuşmakta olan Çin'in mevcut uluslararası sistemde yeni konumunun nasıl olacağı da Çin uluslararası ilişkiler teorisinin öz problematiki olması gerektiği üzerinde durulmaktadır (Yan, 2001: 33-39). Çinli uzmanlara göre, Çin'in barışçıl yükselişini/gelişimini ve uluslararası sistemde olması gereken yeri Batı merkezli teoriler yeterli bir şekilde açıklayamamaktadır (Qin, 2009: 195).

Yukarıda bahsedilen bağlamda da, Çin Okulu etno-merkezli bir eğilim gösterir mi sorusu akıllara gelmektedir. Yukarıda bahsedilen akademisyenler de uluslararası ilişkiler teorilerini Çin'in tarihsel deneyimi, felsefesi, kültürü üzerine kurmaktadır. Batı dünyasının gücü göreceli olarak azalırken, Çin'in yükselişi, Çinli uzmanların, Batı merkezli teorilerden memnuniyetsizliğini, kendi

kültürleri ve tarihleri ile kendilerini anlatma arzusunu ortaya koymaktadır. Bu durumda oluşturulan teorilerin tarih ile uyumunun nasıl sağlanacağı sorusu karşımıza çıkarmaktadır. Bu bağlamda belirtmek gerekir ki, Çin 1839 Afyon Savaşı'na kadar bölgesinde kapsamlı büyük bir güç olagelmış ve kendisine meydan okuyabilecek bir güç ortaya çıkmamıştır. Fakat tarihsel olarak Batı'da ise aktörlerin güç dağılımı Doğu Asya'ya göre daha dengelidir. Qin ilişkisellik teorisine örnek olarak ASEAN ülkeleri arasındaki uyumu örnek göstermektedir. Fakat ASEAN ülkeleri arasındaki güç farkları askeri ve ekonomik olarak birbirine yakındır. Güç farkının açılması ve güç dengesinin bozulması durumunda hegemonik bir durumun ortaya çıkıp çıkmayacağına cevap vermemektedir. Bu noktada yukarıda bahsedilen her üç teoride normatif açıklamalarda bulunurken hegemonyanın nasıl önleneceği konusunda ciddi bir açıklama getirmemektedir. Dolayısıyla Çin merkezli teorilerde Çin'in uluslararası politikaya kapsayıcı değil ulusal bir bakış sunduğu izlenimi vermektedir. Bu hem Qin, Yan ve Zhao'nun teorilerinde dikkat çekmektedir. Bu durumda Çin uluslararası ilişkiler çalışmalarının etno-merkezli bir eğilim göstermesine neden olabilmektedir (Tin-bor Hui, 2012: 138).

Çinli uluslararası ilişkilerciler arasında tartışılan bir konu da 'Çin Okulu' isimlendirmesidir. Qin ve Yan'ın uluslararası ilişkiler teorilerine yaklaşımları da farklılık göstermektedir. Yan (2006: 1), sosyal teorilerin zamana ve mekana bağlı olmadan üniversal olduğunu, dolayısıyla teorilerin ulusal karakter göstermeyeceğini savunmaktadır. Qin ise sosyal teorilerin doğa teorilerinden farklı olarak kültürden kültüre, ülkeden ülkeye değişebileceğini savunmaktadır. Qin'e göre jeo-kültürdeki, tarihteki, düşüncedeki ve kollektif hafızaki farklılıklar insanların anlayışını farklılaştırabilmektedir. Dolayısıyla, Qin (2006: 7-9), Yan'ın teorisinin yerel olamayacağı yaklaşımına karşı çıkararak, teorilerinde ulusal etiketin kaçınılmaz olacağını belirtmektedir. Bundan nedenle, Qin'e (Qin, 2006: 7-9) göre, Çin Okulu olarak nitelenmek mümkündür, sosyal teoriler doğal teorilerden farklı olarak belirli bir jeo-kültür üzerine inşa edilir ve sonrasında diğer kültürlerle etkileşime girdiği ölçüde de gelişir ve üniversal bir hale gelir. Bu nedendir ki Qin, Çin merkezli uluslararası ilişkiler teorilerinin Çin Okulu olarak adlandırılabilirliğini savunurken, Yan (2006: 1) ise, Çin Okulu yaklaşımına karşı çıkmakta ve daha henüz doğum aşamasında olan bir şeye isim koymanın anlamsız olduğunu belirtmektedir. Ren (2020: 391) gibi bazı akademisyenler İngiliz Okulu ve Çin okulu karşılaştırması yaparak İngiliz okulu varsa Çin okulunun da olabileceğini ifade etmektedirler (Wang ve Buzan, 2014: 1-46). Pang Zhongying (Pang, 2003: 25) ise Çin Okulu ifadesinin tek bir uluslararası ilişkiler teorisine işaret etmediğini, Çin Karakteristiği ile inşa edilen teorilerin bir toplamı olduğunu belirtmektedir.

6. SONUÇ

Her şeyden önce Çin-merkezli yerel uluslararası ilişkiler çalışmaları, büyük bir gücün yükselişi ile birlikte nasıl uluslararasılaşabildiğini ya da yerel kalabildiğini gözlemleyebilmek açısından önemlidir. 1978'den sonra Çin'in uluslararası sisteme entegre olma çabasıyla paralel gelişen uluslararası

ilişkiler ve yerel teori çalışmaları yeni olmasına rağmen önemli bir noktaya geldiği görülmektedir. Çin'de tam anlamıyla uluslararası ilişkiler çalışmaları takriben 30 yıllık bir süreci kapsamaktadır. Çin Okulu ya da Çin Karakteristiği ile uluslararası ilişkiler çalışmaları 1978'den itibaren tartışılmasına rağmen bilimsel anlamda ele alınmasının da yaklaşık 15 -20 yıllık bir serüveni vardır. Dolayısıyla Çin tarihi, kültürü, tecrübeleri ile modern uluslararası ilişkiler teorilerini harmanlayan Çin Okulu önemli bir mesafe olsa da henüz emekleme aşamasında olduğu söylenebilir.

Çin Okulu'nun en temel problematiklerinden birisi, Çin'in yeniden tarih sahnesinde büyük ve güçlü bir aktör olarak çıkmasının, mevcut uluslararası sistemdeki statüsünü kendi tarihinden, felsefesinden ve geleneğinden yola çıkarak nasıl anlamlandırılması gerektiği üzerine kuruludur. Dolayısıyla Batı kaynaklı uluslararası ilişkiler teorilerinden kendini farklılaştırarak köklerini kendi medeniyetinde aramaktadırlar. Çin'in yükselişi üzerine kendini kurgulaması nedeniyle, Çin Okulu çalışmalarını dış politika ve yükselen gücün problemleri üzerine yoğunlaştırırken, epistemolojik sorunları ve tartışmaları göz ardı etmesine neden olabileceği yönünde eleştiriler de mevcuttur. Epistemolojik sorunların ve tartışmaların göz ardı edilmesi, Çin Okulu'nun evrensel, tarafsız ve istikrarlı olmasının aynı zamanda gelişmesinin önünde bir engel olarak çıkabilir. Aynı zamanda bu sorunsal Çin merkezli yerel teorileşme çalışmalarını Çin dış politika teorisi düzeyine çekme riski ile karşı karşıya bırakmaktadır. Son olarak, Çin'in uluslararası sistemdeki etkinliği ve gücü arttıkça kendisini Batı-merkezli üretilmiş uluslararası ilişkiler kavramlarından daha çok kendi medeniyetinin kavramlarıyla açıklamaya çalışacağını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Acharya, A. ve Buzan, B. (2007). Why is there no non-Western international relations theory? An introduction. *International Relations of the Asia-Pacific*, 7(3), 287-312.
- Acharya, A. (2019). From Heaven to Earth: 'Cultural Idealism' and 'Moral Realism' as Chinese Contributions to Global International Relations. *The Chinese Journal of International Politics*, 12(4), 467-494.
- Alagappa, M. (2011). International Relations Studies in Asia: Distinctive Trajectories. *International Relations of the Asia-Pacific*, 11(2), 193-230.
- Chan, G. (1997). International Studies in China: Origins and Development. *Issues & Studies*, 33(2), 40-64.
- Chan, G. (1998). *International Studies in China: An Annotated Bibliography*. Nova Science Publishers.
- Cox, R. (1981). Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory. *Millenium: Journl of International Studies*, 10(2), 126-155.
- Deng, X. (1982). "Selected works of Deng Xiaoping. <http://en.people.cn/dengxp/vol3/text/c1010.html>
- Dirlik, A. (2014). Mao Zedong Thought and the Third World/Global South. *Interventions*, 16(2), 176-196.
- Fairbank, J. (ed.). (1968). *World Order: China's Foreign Relations*. Harvard University Press.
- Geeraerts, G. ve Men J. (2001). International Relations Theory in China. *Global Society*, 15(3), 251-266.
- Hoffman, Stanley. (1977). An American Social Sciences: International Relations. *Daedalus*, 106(3), 41-60.
- Jin, Y. (2020). Weishenme yao Changdao "Gongsheng Yiyulun. *Guoji GuanCha*, 1, 18-46.
- Kwong, L. (1993). The T'i-Yung Dichotomy and the Search for Talent in Late-Ch'ing Chi-na. *Modern Asian Studies*, 27(2), 253-279.
- Lu, P. (2006). Chuangjian Zhongguo Guojiguanxi Lilun Sizhong Tujing de Fenxi yu Pingjia. *Shijie Jingji yu Zhengzhi*, 6, 52-61.
- Mearsheimer, J. (2014). Can China Rise Peacefully?. *National Interest*. October 25,2014. <https://nationalinterest.org/commentary/can-china-rise-peacefully-10204>.
- Meng, W. (2020). Is China's IR Academic Community Becoming More Anti- American?. *Asian Perspective*, 44(1), 139-161.
- Noesselt, N. (2012). Is There a "Chinese School" of IR?. *GIGA Working Papers*,188, 1-27.
- Pang, Z. (2003). Kaifangshi de Zizhu Fazhan: dui Yingguo Guoji Guanxi Lilun de Yixiang GuanCha—Sikao Zhongguo Guoji Guanxi Lilun de Fangxiang". *Shijie Jingji yu Zhengzhi*, 6, 20-25.
- People's Daily. (2009) *President Hu elaborates the theory of harmonious world*, <http://english.peopledaily.com.cn/90001/90780/91342/6824821.html>
- Qin, Y. ve Astrid N. (2019). Relationality and rationality in Confucian and Western traditions of thought. *Cambridge Review of International Affairs*, 32(5), 601-614.
- Qin, Y. (2016). A relational theory of world politics". *International Studies Review*, 18(1), 33-47.

- Qin, Y. (2009). Development of International Relations Theory in China". *International Studies*, 4(185), 185-201.
- Qin, Y. (2006). Guoji Guanxi Lilun Zhongguo Xuepai Shengcheng de Keneng he Biran. *Shijie Jingji yu Zhengzhi*, 3, 7-13.
- Qin, Y. (2005). Theoretical Problematic of International Relationship Theory and Construction of a Chinese School. *Social Sciences in China*, 3, 165-176.
- Qin, Y. (2007). Why is there no Chinese international relations theory?. *International Relations of the Asia-Pacific*, 7(3), 313-340.
- Qin, Y. (2018). *A relational theory of world politics*. Cambridge: Cambridge University Press..
- Ren, X. (2020). Grown from within: Building a Chinese School of International Relations. *The Pacific Review*, 33(3-4), 386-412.
- Ren, X. (2010). *Traditional Chinese Theory and Practice of Foreign Relations: A Reassessment* (Ed.). *China and International Relations: The Chinese View and the Contribution of Wang Gungwu içinde* (102-117). Londra ve New York: Routledge.
- Ren, X. (2009). Zou Zizhu Fazhan Zhilu: Zhenglun Zhong de "Zhongguo Xuepai. *Guoji Zhengzhi Yanjiu*, 46(2), 15-28.
- Shih, C. ve Huan, C. (2020). *China and International Theory: The Balance of Relationships*. Routledge.
- Song, X. (2001). Building International Relations Theory with Chinese Characteristics. *Journal of Contemporary China*, 10(26), 61-74.
- Tang, S. (2013). *The social evolution of international politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Tin-bor Hui, V. (2012). History and Thought in China's Traditions. *Chinese Journal of Political Science*, 17(2), 125-141.
- Wang, J. ve Buzan, B. (2014). The English and Chinese Schools of International Relations: Comparisons and Lessons. *The Chinese Journal of International Politics*, 7(1), 1-46.
- Wang, J. ve Dang, X. (2008). *Zhongguo Guoji Guanxi Yanjiu Sishi Nian*. Beijing: Zhongyang Bianyi Chubanshe.
- Wang, Y. (2009). China: Between Copying and Constructing. (Ed.). *International Relations Scholarship Around the World içinde* (103-120). Routledge.
- Wang, Y. (2002). Zai Kexue-Yu Zhiyi Guoji yi Guanxi Li Shulun Zhijian. *Shijie yu Zhengzhi*, 9, 4-10.
- Yan, X. (2011a). A Comparative Study of Pre-Qin Interstate Political Philosophy. (Ed.). *Ancient Chinese Thought, Modern Chinese Power içinde* (21-70). New Jersey: Princeton University Press.
- Yan, X. (2014). Daoyi Xianshi Zhuyi de Guoji Guanxi Lilun. *Guoji Wenti Yanjiu*, 5, 102-128.
- Yan, X. (2006). Guoji Guanxi Lilun shi Pushixingde. *Shijie Jingji yu Zhengzhi*, 2.
- Yan, X. (2001). The Rise of China in Chinese View". *Journal of Contemporary China*, 10(26), 33-39.
- Yan, X. (2008). Xun Zi's Thought on International Politics and Their Implications". *Chinese Journal of International Politics*, 2(1), 135-165.

- Yan, X. (2011b). *Ancient Chinese Thought, Modern Chinese Power*. New Jersey: Princeton University Press.
- Yan, X. (2018). *Leadership and the Rise of Great Powers*. Princeton University Press.
- Zhang, F. (2012a). Debating the “Chinese Theory of International Relations”: Toward a New Stage in China’s International Studies. (Ed.). *Contemporary Chinese Political Thought: Debates and Perspectives* içinde (67-91). KY: University Press of Kentucky.
- Zhang, F. (2012b). The Tsinghua approach and the inception of Chinese theories of international relations. *The Chinese Journal of International Politics*, 5(1), 73-102.
- Zhang, M. (1991). Guoji guanxi lilun Yanjiu de Mudi, Duixiang zhi Tanta. (Ed.). *Gujoi Guanxi Lilun Chutan* içinde (68-80). Shanghai Waiyu Jiaoyu Chubanshe.
- Zhang, Y. (2003). The English School 'in China: a Travelogue of Ideas and their Diffusion. *European Journal of International Relations*, 9(1), 87-114.
- Zhao, T. (2006). Re-thinking Empire from a Chinese Concept ‘All-under-heaven (Tian- xia, 天下). *Social Identities*, 22(1), 29-41.
- Zhao, T. (2005). Tian-xia Tixi: Shijie Zhidu Zhixue Daolun. Jiangsu: Jiangsu Jiaoyu Chubanshe.
- Zhao, Y. ve Xiaochun, Z. (1987). Guanyu jianli you Zhongguo Tese de Guoji Guanxixue Tixi: Shanghai Guoji Guanxi Lilun Taolunhui Jiyao. *Xiandai Guoji Guanxi*, (4), 3-6.
- Zheng, B. (2005). China's "Peaceful Rise" to Great-Power Status. *Foreign Affairs*, 84(5), 18-24.